

Tomasz Stępniewski*

Unia Europejska, Ukraina i Rosja: kryzysy i bezpieczeństwo

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest próba spojrzenia na politykę Unii Europejskiej i Rosji wobec Ukrainy pod kątem kryzysów, z jakimi borykają się to państwo i cały obszar Europy Wschodniej oraz Unia Europejska, a także pod kątem kwestii bezpieczeństwa. Wojna Rosji z Ukrainą powoduje, że decydenci UE koncentrują się na stabilizacji sytuacji we wschodnim sąsiedztwie. Z kolei Rosja, anektując Krym oraz wspierając separatystów w Doniecku i Ługańsku, destabilizuje sytuację wewnętrzną na Ukrainie i we wschodnim sąsiedztwie UE, przez co przyczynia się do pogłębiania kryzysu ukraińskiego. Europa Wschodnia stanowi wspólne sąsiedztwo UE i Rosji, a więc obszar ten jest niezwykle ważny i dla Rosji, i – w mniejszym stopniu – dla Unii Europejskiej¹. W analizie podjęta zostanie próba zastanowienia się nad następującymi pytaniami badawczymi: czy na skutek kryzysu ukraińskiego zmieni się sytuacja

---

*Dr hab. **Tomasz Stępniewski** – kierownik Katedry Studiów Wschodnich, Instytut Nauk Politycznych i Spraw Międzynarodowych, Wydział Nauk Społecznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II oraz Instytut Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie.

¹ O sytuacji państw Europy Wschodniej i ich znaczeniu dla Polski i Unii Europejskiej m.in. w: K. Fedorowicz, *Polska i Białoruś – trudne sąsiedztwo. Polityka „krytycznego dialogu” wobec autorytarnej Białorusi*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, nr 3/2012, s. 169–196; *Перед выбором. Будущее Украины в условиях системной дестабилизации*, red. А. Гиль, Т. Стемпневски, Люблин–Львов–Киев 2013 [*Facing a Dilemma. The Future of Ukraine under Systemic Destabilization*, red. A. Gil, T. Stępniewski, Lublin–Lviv–Kiev 2013].

geopolityczna Ukrainy i obszaru Europy Wschodniej? Czy Ukraina będzie obszarem niestabilnym, na którym będziemy mieli do czynienia z kolejnym „zamrożonym konfliktem”? Czy polityka Rosji wobec Ukrainy osiągnęła swoje cele? Czy polityka wschodnia UE świadczy o tym, że decydującym politycznym Wspólnoty brakuje wizji przyszłych stosunków UE z państwami Partnerstwa Wschodniego (w szczególności z Ukrainą)? Artykuł ten nie pretenduje do całościowego omówienia tematu, lecz jedynie sygnalizuje pewne problemy stojące przed UE i wschodnim sąsiedztwem oraz wskazuje na ewolucję polityki zagranicznej Rosji wobec Europy Wschodniej i Zachodu.

1. Zmiana sytuacji geopolitycznej w Europie Środkowo-Wschodniej po 2004 i 2007 r.

Sytuacja międzynarodowa Europy Wschodniej uległa w ostatnich latach daleko idącym zmianom. Na skutek przesunięcia granic Unii Europejskiej w kierunku wschodnim i jej powiększenia o państwa Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej w 2004 i 2007 r. zmieniła się sytuacja geopolityczna w Europie Środkowo-Wschodniej². Rozszerzenie Unii Europejskiej o państwa Europy Środkowo-Wschodniej miało istotny wpływ również na kształt polityki zagranicznej Wspólnoty – szczególnie wobec jej wschodnich sąsiadów. Rozszerzeniu uległa także granica zewnętrzna UE z Rosją. Dodatkowo państwa, takie jak Białoruś, Mołdawia i Ukraina, znalazły się między powiększoną teraz UE a coraz bardziej asertywną Rosją. Dość często w literaturze przedmiotu mowa jest o rywalizacji między UE i Rosją o „wspólne sąsiedztwo”³. O ile w 2004 r. niewielu badaczy zgadzało się z powyższą tezą mówiącą o rywalizacji o Europę Wschodnią, o tyle po 2014 r., czyli po aneksji Krymu i wsparciu przez Rosję separatystów w południowo-wschodniej Ukrainie, opinia ta spotyka się z coraz większym zrozumieniem i akceptacją. Słusznie stwierdził Adam D. Rotfeld, że „problemy, które doprowadziły do tej wojny, nie wynikły z napięć między Rosją a Ukrainą, ale z sytuacji wewnątrz Rosji i wewnątrz Ukrainy [...] Ukraina jest postrzegana przez obecne władze w Rosji jako problem wewnętrzny. Polityczne elity Rosji obawiają się, że jeśli na Ukrainie proces realizacji politycznych aspi-

---

² Zob. m.in. S. Moisiso, *Redrawing the Map of Europe. Spatial Formation of the EU's Eastern Dimension*, „Geography Compass”, Vol. 1, No. 1/2007, s. 82–102.

³ D. Milczarek, *Świat na rozdrożu – ewolucja międzynarodowego otoczenia Unii Europejskiej (część 2)*, „Studia Europejskie”, nr 1(53)/2010, s. 9–31; A. Szabaciuk, *Eurazjatycki projekt integracyjny Władimira Putina: szanse i zagrożenia*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 12, z. 5/2014, *Rosja Putina – Ukraina – Europa: geopolityka, bezpieczeństwo, gospodarka*, s. 75–98.

racji narodu ukraińskiego się powiedzie – to będzie wyzwaniem dla sposobu sprawowania władzy w Rosji. Największy masowy ruch, jaki utworzono w Rosji po ucieczce prezydenta Janukowycza – to «Antymajdan». Majdan w Kijowie Rosjanie uznali za zagrożenie dla władzy w Moskwie. Walki na południu Ukrainy mają zapobiec powstaniu Euromajdanu w Rosji⁴. Dodatkowo wojna Rosji z Ukrainą nie sprowadza się do geopolitycznej rywalizacji o przestrzeń, dominację nad terytorium południowo-wschodniej Ukrainy, ale istota tej walki związana jest z przyszłością Ukrainy i Rosji, z tym, jakimi wartościami będą się te państwa kierowały w polityce wewnętrznej i zewnętrznej oraz jakie ustroje polityczne będą w nich panowały w przyszłości: demokracja czy autorytaryzm⁵.

2. Wpływ kryzysu gospodarczego z lat 2008–2009 oraz wydarzeń z lat 2014–2015 na politykę wschodnią Unii Europejskiej

Wydarzenia, do jakich doszło w ostatnich latach wewnątrz Unii Europejskiej, ale też w jej otoczeniu międzynarodowym, nie pozostają bez wpływu na kształt jej polityki wobec sąsiadów. Należy wspomnieć o kryzysie w strefie euro, problemie z możliwością wystąpienia Wielkiej Brytanii z UE („Brexit”), jak również o wojnie w Syrii, kwestii olbrzymiej liczby migrantów w regionie śródziemnomorskim, problemie tzw. Państwa Islamskiego, neoimperialnej polityce Rosji (aneksja Krymu i wspieranie przez nią separatystów w południowej i wschodniej części Ukrainy) etc. Wydarzenia te powodują podział państw członkowskich UE według klucza geograficznego na: 1) państwa zainteresowane sprawami związanymi z regionem Morza Śródziemnego (państwa Południa oraz państwa docelowe dla olbrzymiej liczby migrantów: Niemcy, Austria etc.) oraz 2) państwa skupione na sytuacji we wschodnim sąsiedztwie (Polska, szerzej Europa Środkowa, państwa bałtyckie, Szwecja), gdzie wojna Rosji z Ukrainą stwarza wyzwania dla bezpieczeństwa tych państw i całego regionu.

Oprócz wskazanych wyżej zagrożeń występują jeszcze inne kryzysy w samej Unii Europejskiej, które po części wynikają z problemów z dostosowaniem się systemów politycznych państw europejskich do zmieniającej się rzeczywistości, na co dość często wpływ mają zewnętrzne wstrząsy. Jak twierdzi Jan Zielonka, mamy do czynienia nie tylko z kryzysem demokracji,

---

⁴ *Rozmowa Marcina Zaborowskiego z prof. dr. hab. Adamem Danielem Rotfeldem. Rosja a nowy porządek międzynarodowy*, „Sprawy Międzynarodowe”, R. LXVIII, nr 1/2015, s. 23.

⁵ Por. *ibidem*, s. 27.

lecz także z kryzysem kapitalizmu, kryzysem integracji europejskiej (kryzys przywództwa i wizji), kryzysem uchodźców, a także z kryzysem moralnym (o czym wspomina w swych wystąpieniach także papież Franciszek)⁶.

Co istotne, kryzys w strefie euro oraz kryzys ukraiński spowodowały, że zmienił się układ sił w ramach Unii Europejskiej, której mimowolnym liderem stały się Niemcy⁷. W wyniku kryzysu w strefie euro oraz wspomnianych wydarzeń doszło do zmiany polityki zagranicznej Niemiec i ich roli w UE. Istotę tej zmiany przedstawił Ulrich Speck, który stwierdził, że „kryzys ukraiński pokazał, że przywództwo Niemiec nie ogranicza się jedynie do wewnętrznych spraw UE, gdzie Niemcy zawsze były ważnym graczem. Berlin teraz mówi i działa w coraz większym stopniu w imieniu całej UE w sprawach zagranicznych, przynajmniej jeśli chodzi o stosunki UE z jej wschodnimi sąsiadami”⁸. Jego zdaniem sytuacja ta związana jest również z rozszerzeniem UE o państwa Europy Środkowo-Wschodniej, gdyż wpłynęło ono na wzrost siły Niemiec, oraz z faktem, że „Nowa Europa” (*New Europe*) w większości postrzega Niemcy jako regionalnego lidera⁹.

Co więcej, problemy wewnętrzne w Unii Europejskiej, o których była mowa powyżej, odnoszą się również do UE jako całości. Dotykają jej istoty, projektu europejskiego i jego celów oraz wyzwania, z jakimi może się borykać w przyszłości Wspólnota. Jak słusznie zauważył Ivan Krastev, „part of the problem that we have today is that we take the European Union for granted. The more we do this, the higher the risk of its disintegration. The belief that something cannot collapse leads to high-risk behavior”¹⁰.

Ponadto Unia Europejska zawsze była podzielona i w sprawach problematycznych trudno było jej zaprezentować wspólne stanowisko. Dlatego też nie może dziwić rozbieżność wśród państw członkowskich UE w kwestii Rosji. Sankcje są wyjątkiem od reguły¹¹. Obecny podział odnośnie do

⁶ J. Żakowski, *Ogniska choroby. Politolog Jan Zielonka o globalnym kryzysie demokracji*, „Polityka”, 1.01–12.01.2016, nr 1/2(3041), s. 24.

⁷ P. Buras, *Dylematy państwa status quo. Nowa kwestia niemiecka w Europie*, „Sprawy Międzynarodowe”, R. LXVII, nr 4/2014, s. 131.

⁸ U. Speck, *Power and Purpose. German Foreign Policy at a Crossroads*, „Carnegie Europe”, 3 November 2014, <http://carnegieeurope.eu/2014/11/03/power-and-purpose-german-foreign-policy-at-crossroads> [dostęp 10.10.2015].

⁹ Ibidem.

¹⁰ I. Krastev, *How to Avoid Europe's Disintegration*, „New Eastern Europe”, No. 5/2015, September–October, s. 8.

¹¹ O sytuacji gospodarczej na obszarze poradzieckim m.in. w: K. Falkowski, *Wspólnota Niepodległych Państw w warunkach kryzysu gospodarczego 2008+*, w: *Kryzys gospodarczy 2008+ test dla stosowanej polityki. Metody przeciwdziałania i ich skuteczność*, red. K. Żukrowska, Warszawa 2013, s. 407–434; K. Falkowski, *Innowacyjność Rosji a jej długookresowe*

sytuacji na Ukrainie i reakcji wobec Rosji ma nieco inny przebieg niż dotychczas. Do tej pory podział biegł w ramach UE wzdłuż linii Wschód–Zachód¹². Obecnie jego przebieg odpowiada raczej podziałowi UE na Północ i Południe (kryzys w strefie euro wypuklił ten stan). Państwa północne, włączając w to państwa bałtyckie oraz w większości państwa Europy Środkowej i Wschodniej, postrzegają Rosję jako zagrożenie. Dość trudno jednak tym państwom ustalić, w jaki sposób należy przeciwdziałać temu zagrożeniu. Państwo takie, jak np. Wielka Brytania, inaczej postrzega zagrożenie ze strony Rosji niż np. Polska i Szwecja. Wynika to z położenia geopolitycznego. Z kolei państwa południowe dostrzegają zagrożenia płynące z obszarów Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu¹³. Co istotne, wojna w Syrii i związany z nią kryzys migracyjny wpływają w negatywny sposób na położenie południowych członków UE. Sytuację dodatkowo komplikuje – wspierająca reżim Baszara al-Asada – kampania powietrzna prowadzona przez Rosję na obszarze Syrii. Ataki Rosji powodują kolejne ofiary śmiertelne wśród syryjskiej ludności cywilnej oraz wpływają na wzrost liczby uchodźców pragnących przedostać się do Europy (stan na rok 2015).

Należy pamiętać o tym, że z punktu widzenia rosyjskich interesów w Europie im słabsza UE, tym lepiej dla Rosji. Wspólne stanowisko państw członkowskich UE wobec Rosji powoduje, że rosyjska polityka ma utrudnione zadanie, jeśli chodzi o realizację wyznaczonych celów. Natomiast różnice zdań i podziały umożliwiają jej skuteczne ich wykorzystanie do osiągnięcia założeń politycznych. Unia Europejska – w przeciwieństwie do Rosji – jest organizacją składającą się z 28 niepodległych państw. Dość często sytuacja ta paraliżuje UE jako skutecznego aktora na arenie międzynarodowej. Warto w związku z tym pamiętać słowa Judy Dempsey, która stwierdziła: „a strong Europe means having a coherent and united foreign, security and defence policy. Europe lacks these three essential elements that would make Europe think and act strategically. Without them, Europe is weak”¹⁴.

---

przewagi konkurencyjne w handlu zagranicznym, w: Innowacyjność i wiedza we współczesnym handlu międzynarodowym, red. S. Wydymus, M. Maciejewski, Kraków 2012, s. 27–49.

¹² Kryzys migracyjny powoduje, że podział Wschód–Zachód w ramach UE ponownie daje o sobie znać. Pod koniec 2015 r. część państw Europy Środkowo-Wschodniej odmawiała przyjęcia imigrantów w większości z państw muzułmańskich, tym samym wyrażała sprzeciw wobec idei solidarności europejskiej. Sprawa komplikuje się tym bardziej, że w państwach Europy Zachodniej również dochodzi do podziałów w kwestii przyjmowania imigrantów.

¹³ J. Dempsey, *Doubletake. Does Russia Divide Europe?*, „New Eastern Europe”, No. 5/2015, September–October, s. 20.

¹⁴ *Ibidem*, s. 23.

3. Zmiana czy kontynuacja polityki zagranicznej Rosji (w tym wobec Ukrainy)?

Jak twierdzi Andrei Tsygankov, jesienią 2008 r. zmienił się kontekst międzynarodowy, w którym Rosja broniła swoich interesów. Zdolność Zachodu do projektowania porządku międzynarodowego została zakwestionowana na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, wojna Rosji z Gruzją w sierpniu 2008 r. przełamała monopol USA i Europy na użycie siły militarnej w polityce światowej. Po drugie, globalny krach finansowy ujawnił lukę w systemie gospodarczym Zachodu¹⁵. Jeśli rzeczywiście – zdaniem Tsygankova – mamy do czynienia z relatywnym spadkiem znaczenia Zachodu w polityce międzynarodowej i zmianą liderów (mocarstw) polityki światowej, definiowanej jako wschodzenie reszty (*the rise of the rest*), to sytuacja ta ma istotny wpływ na kształt polityki zagranicznej Rosji¹⁶. Sprzężenie między obecnym kryzysem ukraińskim a zmianą układu sił w stosunkach międzynarodowych w ostatnich latach i postrzeganiem tych zmian przez Rosję podkreśla inny badacz – Richard Sakwa. Zauważa on, że w ostatnim czasie polityka Rosji ewoluowała w kierunku neorewizjonizmu (*neo-revisionist*), co doprowadziło do konfrontacji na obszarze Ukrainy¹⁷. Zdaniem autora, zmiana polityki Rosji była podyktowana co najmniej czterema kwestiami. Po pierwsze, było to stopniowe pogarszanie stosunków z UE. Po drugie, kluczową kwestią stanowiło sukcesywne rozbijanie ogólnoeuropejskiego systemu bezpieczeństwa, w którym Rosja mogła działać jako autonomiczny partner we współpracy z Zachodem. Po trzecie, Rosja i wiele innych wzrastających potęg, jak np. Chiny, podważały amerykańskie roszczenia do „wyjątkowości” i globalnego przywództwa. Po czwarte, katalizatorem rosyjskiego neorewizjonizmu była ideologia „demokratyzmu”, która różni się jednak od praktyki samej demokracji. Inaczej mówiąc, badacz twierdzi, że Rosja jest przekonana, iż dla Zachodu promocja demokracji stanowi jedynie przykrywkę dla realizacji jego celów strategicznych¹⁸.

Neorewizjonizm – zdaniem Sakwy – nie jest próbą całkowitego zniszczenia istniejącego porządku międzynarodowego, lecz oznacza, że wszystkie mocarstwa będą musiały przestrzegać międzynarodowych reguł gry oraz szanować równorzędny status Rosji w systemie¹⁹. Z kolei Lilia Szew-

¹⁵ A.P. Tsygankov, *Russia's Foreign Policy. Change and Continuity in National Identity*, 2nd ed., Lanham 2010, s. 201 i nast.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ R. Sakwa, *Frontline Ukraine. Crisis in the Borderlands*, London–New York 2015, s. 30.

¹⁸ Ibidem, s. 31–34.

¹⁹ Ibidem, s. 34. Na ten temat zob. także w: A. Szabaciuk, *On the Verge of a New "Cold War"? The Anti-Western Dimension of Vladimir Putin's Eurasian Integration Proje-*

cowa uważa, że na antyzachodnią politykę Rosji wpływa kilka czynników zewnętrznych: 1) naiwność Zachodu (powszechnie sądzono, że pomoc udzielona Borysowi Jelcynowi przyczyni się do demokratyzacji Rosji); 2) współpraca z Rosją za cenę rezygnacji z zachodnich wartości (to, że liberalne demokracje przestały być wzorem dla Rosji, jest jednym z najbardziej negatywnych zjawisk ostatnich 20 lat); 3) Rosja nie zdołała wykorzystać szansy po klęsce w zimnej wojnie i przekształcić się w państwo prawa²⁰. W inny sposób nową strategię Rosji opisuje Adam D. Rotfeld, który wskazuje, że wojna Rosji z Gruzją w 2008 r. oraz wydarzenia zapoczątkowane na przełomie lutego–marca 2014 r. na Ukrainie potwierdzają tezę, że „Rosja nie pogodziła się z nową rzeczywistością polityczno-prawną, której istotnym elementem był rozpad ZSRR i ukształtowanie się na jego obszarze 15 niepodległych państw”²¹. Inaczej politykę zagraniczną Rosji w ostatnich latach widzi Edward Lucas, który zauważa, że „w polityce zagranicznej nie powinniśmy postrzegać strategicznych planów Kremla w zachodnich kategoriach. Putinowi nie chodzi o to, żeby Rosja była wielką, prężną gospodarką ani centrum poważnej geopolitycznej koalicji. Jego główny cel to utrzymanie władzy i osłabienie Zachodu, który mógłby być jego jedynym prawdziwym przeciwnikiem. Działając razem, Ameryka i Unia Europejska z ich 800 mln obywateli i 40 bln PKB łatwo pokonałaby Rosję, która ma 140 mln obywateli i PKB rządu 1,6 bln. Dlatego też głównym celem Putina będzie jak zawsze podzielić i skłócić Zachód”²².

Słusznie zauważył też już kilka lat temu Dmitrij Trenin, że „zdaniem rosyjskich przywódców idealny porządek światowy to taki, w którym istotną rolę odgrywa kilku wielkich graczy o mniej więcej równym znaczeniu dla globalnego systemu i realizujących swoje interesy w jego ramach, a także uznających owe interesy we wzajemnych relacjach”²³.

---

ct, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 11, z. 6/2013, *Central and Eastern Europe: Convergence, Integration and Security*, s. 196–202.

²⁰ L. Szewcowa, *Polem gry Kremla jest chaos*, przekł. A. Ehrlich, „Gazeta Wyborcza/Magazyn Świąteczny”, 27.06.2015, http://wyborcza.pl/magazyn/1,145325,18248326,Polem_gry_Kremla_jest_chaos.html#TRwknD [dostęp 27.06.2015].

²¹ A.D. Rotfeld, *Porządek międzynarodowy. Parametry zmiany*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4(LXVII)/2014, s. 35.

²² *Obama, Clinton, Putin, Merkel, Kaczyński... Jak urządzią nam świat w 2016*, „Gazeta Wyborcza/Magazyn Świąteczny”, 2.01.2016, <http://wyborcza.pl/magazyn/1,149896,19419244,obama-clinton-putin-merkel-kaczynski-jak-uradza-nam.html> [dostęp 2.01.2016].

²³ *Jak Rosja chce wrócić z peryferii do centrum globalizacji. Rozmowa z rosyjskim politologiem Dmitrjem Treninem*, „Europa. Miesięcznik Idei”, nr 6, Fundacja im. Immanuela Kanta, s. 40.

4. Kryzys ukraiński a bezpieczeństwo

W zimnowojennym środowisku międzynarodowym percepcja i interpretacja pojęcia bezpieczeństwa opierała się na kilku fundamentalnych założeniach, tj.: a) zjawisko bezpieczeństwa postrzegano i wiązano z suwerennym i scentralizowanym państwem narodowym, będącym podstawową jednostką stosunków międzynarodowych (tzw. państwowocentryczne rozumienie bezpieczeństwa); b) w podmiotowej strukturze środowiska międzynarodowego bezpieczeństwo analizowano w kategoriach gry o sumie zerowej (wzrost bezpieczeństwa jednych państw oznaczał jego spadek w przypadku innych); c) polityka bezpieczeństwa miała za zadanie ochronę ukształtowanego politycznie, terytorialnie i ideologicznie zimnowojennego *status quo*; d) z punktu widzenia założeń polityki bezpieczeństwa państw podstawowe znaczenie przypisywano zagrożeniom militarnym ze strony innych podmiotów państwowych i efektywnej obronie przed nimi (bezpieczeństwo i obrona stanowiły synonimy); e) bezpieczeństwo definiowano w kategoriach negatywnych, tj. jako funkcję braku zagrożeń, a nie pozytywnych, oznaczających promowanie pożądanych sytuacji; f) bezpieczeństwo ograniczano tylko do państw ujmowanych jako podstawowe jednostki środowiska międzynarodowego, przez podkreślanie nadrzędności militarnego wymiaru bezpieczeństwa podmiotów państwowych (redukcjonistyczna, statyczna i wąskopodmiotowa interpretacja pojęcia bezpieczeństwa)²⁴.

Nowe pozimnowojenne podejście do bezpieczeństwa zaowocowało w nauce o stosunkach międzynarodowych wyodrębnieniem różnych jego wymiarów, odejściem od militarnej płaszczyzny w myśleniu o bezpieczeństwie, nowoczesną typologizacją jego uwarunkowań. Marek Pietraś wyróżnił cztery tendencje charakterystyczne dla procesu tzw. nowego rozumienia i postrzegania bezpieczeństwa międzynarodowego: po pierwsze, redefinicję rozumienia bezpieczeństwa w układzie horyzontalnym, związaną z jego przedmiotowym zakresem; po drugie, redefinicję w układzie wertykalnym dotyczącą poszerzenia zakresu podmiotowego „w dół”, od państwa i narodu do uwzględniania grup społecznych, a nawet jednostek; po trzecie, poszerzenie zakresu przestrzennego i wyjście w myśleniu o bezpieczeństwie poza specyfikę fizyczną granic państw; po czwarte, redefinicję działań i politycznej odpowiedzialności za bezpieczeństwo, która obejmuje powyższe trzy tendencje, czyli obok rządów państw włączanie organizacji międzynarodowych i podmiotów pozarząd-

---

²⁴ Por. M. Pietraś, *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, w: *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2006, s. 331.

dowych oraz podejmowanie wielowymiarowych działań na rzecz ładu międzynarodowego²⁵.

Na naszych oczach dochodzi do upadku systemu bezpieczeństwa, który był ustanowiony w innych realiach środowiskowych i geopolitycznych – w czasach bipolarnego podziału świata. Dodatkowo należy zauważyć, że instytucje mają charakter statyczny, natomiast zagrożenia i wyzwania – dynamiczny. Tym samym instytucje i organizacje nie nadążają z adaptacją do nowych uwarunkowań międzynarodowych, w których funkcjonują²⁶. Upadek systemu bipolarnego bezpieczeństwa spowodował, że obecnie kształtuje się nowy porządek. W tej sytuacji niektóre mocarstwa pragną narzucić własne reguły gry. „Ilustracją takiej «nowej gry – bez reguł» jest próba podporządkowania Ukrainy prawidłom *rusckiego mira*, czyli «ruskiego świata»²⁷.

Konflikt wokół Ukrainy pokazał, że pozimnowojenny porządek międzynarodowy ulega zmianom i w związku z tym niezbędna jest pogłębiona refleksja nad ich naturą. Kryzys ukraiński, czy też kryzys Ukrainy (ang. *the Ukraine Crisis*), jest czymś więcej niż konfliktem dotyczącym tylko Europy Wschodniej. Można przyjąć, że kryzys międzynarodowy wyraża się w rywalizacji o Ukrainę dwóch podmiotów zewnętrznych – Zachodu (USA i UE) oraz Rosji²⁸. Jak twierdzi Andreas Umland, kryzys ukraiński dotyczy dewaluacji tzw. memorandum budapeszteńskiego z grudnia 1994 r. (gwarancje bezpieczeństwa ze strony Rosji, USA i Wielkiej Brytanii dla Ukrainy w zamian za jej przystąpienie do reżimu NPT), jak również niweczy wysiłki na rzecz powstrzymania proliferacji broni masowego rażenia, negatywnie wpływa na gospodarkę Rosji jako ważnego aktora stosunków międzynarodowych, a także oddala perspektywę integracji europejskiej Rosji, co też utrudnia zrealizowanie koncepcji „Szerszej Europy” oraz strefy wspólnego handlu i bezpieczeństwa na obszarze od Lizbony do Władywostoku²⁹.

Ponadto, gdy analizujemy politykę bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej na przestrzeni ostatnich lat, możemy dojść do wniosku, że podejmuje ona próby budowy systemu bezpieczeństwa opartego na sile mili-

---

²⁵ Ibidem, s. 331–332.

²⁶ A.D. Rotfeld, op.cit., s. 47.

²⁷ Ibidem, s. 46.

²⁸ Zob. R. Zięba, *Międzynarodowe implikacje kryzysu ukraińskiego*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations”, nr 2 (t. 50)/2014, s. 15.

²⁹ A. Umland, *The Global Impact of the “Ukraine Crisis”. Russia’s Decline and Euro-Asiatic Security in the Early 21st Century*, „Krytyka Magazine”, June 2015, <http://krytyka.com/en/articles/global-impact-ukraine-crisis-russias-decline-and-euro-asiatic-security-early-21st-century#sthash.ufEIB3S9.dpuf> [dostęp 12.08.2015].

tarnej kosztem ograniczania współzależności w stosunkach międzynarodowych³⁰. Powoduje to, że instytucje, takie jak NATO, ale również UE, w związku z kryzysem ukraińskim będą zmuszone do zmiany swojego podejścia i sposobu postrzegania systemu bezpieczeństwa międzynarodowego. Nie bez znaczenia dla kwestii zmiany podejścia instytucji zachodnich do systemu bezpieczeństwa są także wydarzenia na Bliskim Wschodzie (szczególnie wojna w Syrii) oraz zamachy terrorystyczne, które osłabiają poczucie bezpieczeństwa w państwach Europy Zachodniej.

Należy również pamiętać, że państwa Europy Środkowej (szczególnie Polska) powinny kłaść szczególny nacisk na relacje z państwami bliźniego sąsiedztwa UE i NATO, a tym samym minimalizować podziały, których symbolem jest rzeka Bug. Nowi członkowie UE powinni podejmować działania mające na celu stabilizowanie sytuacji na wschodnich rubieżach, przeciwdziałanie ubóstwu i niepokojom społecznym. Inaczej mówiąc, powinni przeciwdziałać powstawaniu i utrzymywaniu się „szarej strefy bezpieczeństwa” w Europie Wschodniej. Państwa te, zakotwicząc się w UE, powinny wspierać państwa Europy Wschodniej i przyczynić się do realnych zmian systemowych, transformacji ekonomicznej, kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego. Konieczność transformacji państw Europy Wschodniej – w szczególności Ukrainy – leży w interesie nie tylko ich samych, lecz także całej UE³¹.

Końcowe refleksje

Kryzys ukraiński stawia pod znakiem zapytania zarówno politykę wschodnią Unii Europejskiej w jej obecnym kształcie, jak i politykę Rosji na obszarze poradzieckim. Ukraina stała się obszarem rywalizacji dwóch projektów integracyjnych: europejskiego (UE) oraz eurazjatyckiego (Rosja i budowana przez nią Unia Eurazjatycka).

Gdy rozpatrujemy tę sytuację w szerszej perspektywie, możemy powiedzieć, że na całym obszarze Europy Wschodniej obserwujemy taką samą rywalizację, jak w przypadku Ukrainy. Z jednej strony mamy do czynienia z działaniami Unii Europejskiej w postaci projektów, takich jak europejska polityka sąsiedztwa i opierające się na niej Partnerstwo Wschodnie, które to projekty niestety nie zmieniają jakości relacji między Wspólnotą a part-

---

³⁰ Szerzej na temat polityki bezpieczeństwa Rosji po 2008 r. zob. A.M. Dyrer, *Dyplomacja siły – rosyjska polityka bezpieczeństwa po 2008 r.*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 1 (LXVIII)/2015, s. 33–49.

³¹ T. Stępniewski, *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Lublin–Warszawa 2011, s. 295–320.

nerami wschodnimi³². Brak efektywności EPS oraz kryzysy w południowym i wschodnim sąsiedztwie UE spowodowały, że Komisja Europejska i Europejska Służba Działań Zewnętrznych 18 listopada 2015 r. ogłosiły wyniki rewizji (przeglądu) EPS. W opublikowanym przez KE przeglądzie EPS mowa jest o konieczności położenia nacisku na trzy istotne kwestie polityki sąsiedztwa: bezpieczeństwo, rozwój gospodarczy i migracje. Z drugiej strony Federacja Rosyjska podejmuje działania mające na celu utrzymanie tych państw w jej strefie wpływów, co powoduje, że mają one coraz większe trudności z uwolnieniem się spod jej oddziaływania. W tym też celu Rosja utrzymuje w państwach poradzieckich stan tymczasowości, niepewności i napięcia w formie „zamrożonych konfliktów” (Abchazja, Osetia Południowa, Naddniestrze)³³. Od momentu wybuchu Euromajdanu³⁴ na Ukrainie polityka Rosji skoncentrowana była na zdestabilizowaniu sytuacji wewnętrznej tego państwa. Cel miał być osiągnięty przy pomocy: 1) zbuntowania i powstania rosyjskojęzycznej ludności na Ukrainie oraz 2) interwencji militarnej (oficjalnie Rosja nie jest zaangażowana w ten konflikt, jedynie wspiera separatystów w Ługańsku i Doniecku). Założenia te nie zostały w pełni osiągnięte przez Rosję. Natomiast jej agresywna polityka wobec Ukrainy przynosi negatywne skutki dla Rosji i jej odbioru przez ukraińskie społeczeństwo. Badania opinii publicznej z 2015 r. pokazują zmiany w kierunku negatywnego postrzegania Rosji.

Od tego, czy UE (szerzej Zachód) aktywnie zaangażuje się na Wschodzie, zależy nie tylko skuteczność jej polityki wschodniej, lecz także kształt systemów politycznych w państwach wschodnioeuropejskich, a przede wszystkim przyszły układ sił w tej części Europy. Im mniejsze będzie zaangażowanie ze strony Zachodu w procesy transformacji i modernizacji Ukrainy, tym bardziej państwo to będzie podatne na wpływy Rosji. Dlatego też – pomimo Euromajdanu i jego konsekwencji³⁵ – nadal otwarte pozostaje pytanie o kierunek polityki zewnętrznej tych państw: europejski czy wschodni? Niestety, regres reform demokratycznych w państwach Europy Wschodniej kładzie się cieniem na postrzeganie regionu i osłabia zainteresowanie nim decydentów UE. Dodatkowo problemy wewnętrzne

---

³² O wyzwaniach stojących przed Partnerstwem Wschodnim zob. T. Stępniewski, *The EU's Eastern Partnership and the Way Forward After Riga*, „International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs”, Vol. XXIV, No. 1–2/2015, s. 17–27.

³³ A.D. Rotfeld, op.cit., s. 37.

³⁴ O znaczeniu ostatnich zmian dla systemu politycznego Ukrainy w: K. Fedorowicz, *Ukraińskie rewolucje a parlamentaryzm*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 12, z. 2/2014, *Majdan 2014: Ukraina na rozdrożu*, s. 57–76.

³⁵ Szerzej na ten temat zob. m.in. „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 12, z. 2/2014, *Majdan 2014: Ukraina na rozdrożu*.

ne w ramach UE (kryzysy ekonomiczny i migracyjny, wzrost znaczenia partii nacjonalistycznych, osłabienie solidarności europejskiej etc.) powodują, że myślenie o polityce sąsiedztwa schodzi na dalszy plan. Słusznie zauważa Vít Dostál, że istnieje pilna potrzeba zmiany polityki sąsiedztwa UE, w szczególności jej wschodniego wymiaru. Będzie to możliwe przez zmianę Partnerstwa Wschodniego w instrument służący transferowi środków finansowych na nowe obszary oraz poświęcenie większej uwagi pracy z organizacjami społeczeństwa obywatelskiego. Jednakże – zdaniem autora – Partnerstwo Wschodnie winno być traktowane jak polityka, a nie jak instrument (narzędzie)³⁶.

Kryzysy, o których wspomniano w powyższym tekście, będą miały istotny wpływ na formę Unii Europejskiej jako organizacji międzynarodowej, na kształt polityki zagranicznej Rosji oraz na sytuację Europy Wschodniej. Od tego, czy Zachód będzie w stanie skutecznie pomóc Ukrainie w reformowaniu jej systemu politycznego i gospodarczego, zależą przyszły rozwój sytuacji w tym państwie i wybór wektorów polityki zagranicznej. Natomiast, żeby pomoc ze strony UE była efektywna, Ukraina sama również musi dokonać kosztownych i trudnych reform. Pytanie o skuteczność tych reform nadal pozostaje otwarte, gdyż nowej władzy na Ukrainie (prezydent Petro Poroszenko i premier Arsenij Jaceniuk) nie udało się uporać (jak na razie – koniec 2015 r.) z problemem najważniejszym dla systemu polityczno-ekonomicznego Ukrainy, czyli z oligarchami³⁷. Bez rozwiązania kwestii oligarchii i ich wpływu na system polityczny i gospodarczy Ukrainy trudno będzie dokonać istotnych zmian w tym państwie.

Bibliografia

- Buras P., *Dylematy państwa status quo. Nowa kwestia niemiecka w Europie*, „Sprawy Międzynarodowe”, R. LXVII, nr 4/2014, s. 131.
- Dempsey J., *Doubletake. Does Russia Divide Europe?*, „New Eastern Europe”, No. 5/2015, September–October, s. 20.

---

³⁶ V. Dostál, *Searching for a New Narrative*, „New Eastern Europe”, No. 5/2015, September–October, s. 110–111.

³⁷ Szerzej na temat systemu oligarchicznego na Ukrainie m.in. w: T. Stępniewski, *Polityka bezpieczeństwa Ukrainy po 2010 roku*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 11, z. 2/2013, *Słowiański trójkąt: Rosja, Ukraina, Białoruś*, s. 143–163; W. Konończuk, *Oligarchowie po Majdanie: stary system na „nowej” Ukrainie*, „Komentarze OSW”, Ośrodek Studiów Wschodnich, 16.02.2015, nr 162, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-02-16/oligarchowie-po-majdanie-stary-system-na-nowej-ukrainie> [dostęp 20.02.2015].

- Dostál V., *Searching for a New Narrative*, „New Eastern Europe”, No. 5/2015, September–October, s. 110–111.
- Dyner A.M., *Dyplomacja siły – rosyjska polityka bezpieczeństwa po 2008 r.*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 1 (LXVIII)/2015, s. 33–49.
- Falkowski K., *Innowacyjność Rosji a jej długookresowe przewagi konkurencyjne w handlu zagranicznym*, w: *Innowacyjność i wiedza we współczesnym handlu międzynarodowym*, red. S. Wydymus, M. Maciejewski, Kraków 2012, s. 27–49.
- Falkowski K., *Wspólnota Niepodległych Państw w warunkach kryzysu gospodarczego 2008+*, w: *Kryzys gospodarczy 2008+ test dla stosowanej polityki. Metody przeciwdziałania i ich skuteczność*, red. K. Żukrowska, Warszawa 2013, s. 407–434.
- Fedorowicz K., *Polska i Białoruś – trudne sąsiedztwo. Polityka „krytycznego dialogu” wobec autorytarnej Białorusi*, „Środkowo europejskie Studia Polityczne”, nr 3/2012, s. 169–196.
- Fedorowicz K., *Ukraińskie rewolucje a parlamentaryzm*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 12/2014, z. 2, *Majdan 2014: Ukraina na rozdrożu*, s. 57–76.
- Jak Rosja chce wrócić z peryferii do centrum globalizacji. Rozmowa z rosyjskim politologiem Dmitrjem Treninem*, „Europa. Miesięcznik Idei”, nr 6, Fundacja im. Immanuela Kanta, s. 40.
- Konończuk W., *Oligarchowie po Majdanie: stary system na „nowej” Ukrainie*, „Komentarze OSW”, Ośrodek Studiów Wschodnich, 16.02.2015, nr 162, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-02-16/oligarchowie-po-majdanie-stary-system-na-nowej-ukrainie> [dostęp 20.02.2015].
- Krastev I., *How to Avoid Europe’s Disintegration*, „New Eastern Europe”, No. 5/2015, September–October, s. 8.
- Milczarek D., *Świat na rozdrożu – ewolucja międzynarodowego otoczenia Unii Europejskiej (część 2)*, „Studia Europejskie”, nr 1(53)/2010, s. 9–31.
- Moisio S., *Redrawing the Map of Europe. Spatial Formation of the EU’s Eastern Dimension*, „Geography Compass”, Vol. 1, No. 1/2007, s. 82–102.
- Obama, Clinton, Putin, Merkel, Kaczyński... Jak urządzią nam świat w 2016*, „Gazeta Wyborcza/Magazyn Świąteczny”, 2.01.2016, <http://wyborcza.pl/magazyn/1,149896,19419244,obama-clinton-putin-merkel-kaczynski-jak-urządza-nam.html> [dostęp 2.01.2016].
- Pietraś M., *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, w: *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2006, s. 331.
- „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 12/2014, z. 2, *Majdan 2014: Ukraina na rozdrożu*.

- Rotfeld A.D., *Porządek międzynarodowy. Parametry zmiany*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4 (LXVII)/2014, s. 35.
- Rozmowa Marcina Zaborowskiego z prof. dr. hab. Adamem Danielem Rotfeldem. *Rosja a nowy porządek międzynarodowy*, „Sprawy Międzynarodowe”, R. LXVIII/2015, nr 1, s. 23.
- Sakwa R., *Frontline Ukraine. Crisis in the Borderlands*, London–New York 2015, s. 30.
- Speck U., *Power and Purpose. German Foreign Policy at a Crossroads*, „Carnegie Europe”, 3 November 2014, <http://carnegieeurope.eu/2014/11/03/power-and-purpose-german-foreign-policy-at-crossroads> [dostęp 10.10.2015].
- Stępniewski T., *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Lublin–Warszawa 2011, s. 295–320.
- Stępniewski T., *Polityka bezpieczeństwa Ukrainy po 2010 roku*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 11, z. 2/2013, *Słowiański trójkąt: Rosja, Ukraina, Białoruś*, s. 143–163.
- Stępniewski T., *The EU's Eastern Partnership and the Way Forward After Riga*, „International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs”, Vol. XXIV, No. 1–2/2015, s. 17–27.
- Szabaciuk A., *Eurazjatycki projekt integracyjny Władimira Putina: szanse i zagrożenia*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 12/2014, z. 5, *Rosja Putina – Ukraina – Europa: geopolityka, bezpieczeństwo, gospodarka*, s. 75–98.
- Szabaciuk A., *On the Verge of a New “Cold War”? The Anti-Western Dimension of Vladimir Putin's Eurasian Integration Project*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 11, z. 6/2013, *Central and Eastern Europe: Convergence, Integration and Security*, s. 196–202.
- Szewcowa L., *Polem gry Kremla jest chaos*, przekł. A. Ehrlich, „Gazeta Wyborcza/Magazyn Świąteczny”, 27.06.2015, http://wyborcza.pl/magazyn/1,145325,18248326,Polem_gry_Kremla_jest_chaos.html#TRwknD [dostęp 27.06.2015].
- Tsygankov A.P., *Russia's Foreign Policy. Change and Continuity in National Identity*, 2nd ed., Lanham 2010, s. 201 i nast.
- Umland A., *The Global Impact of the “Ukraine Crisis”. Russia's Decline and Euro-Asiatic Security in the Early 21st Century*, „Krytyka Magazine”, June 2015, <http://krytyka.com/en/articles/global-impact-ukraine-crisis-russias-decline-and-euro-asiatic-security-early-21st-century#sthash.ufEIB3S9.dpuf> [dostęp 12.08.2015].
- Zięba R., *Międzynarodowe implikacje kryzysu ukraińskiego*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations”, nr 2 (t. 50)/2014, s. 15.

Żakowski J., *Ogniska choroby. Politolog Jan Zielonka o globalnym kryzysie demokracji*, „Polityka”, 1.01–12.01.2016, nr 1/2(3041), s. 24.

Перед выбором. Будущее Украины в условиях системной дестабилизации, red. Гиль А., Стемпневски Т., Люблин–Львов–Киев 2013 [*Facing a Dilemma. The Future of Ukraine under Systemic Destabilization*, red. Gil A., Stepniewski T., Lublin–Lviv–Kiev 2013].

Słowa kluczowe: polityka wschodnia Unii Europejskiej, Partnerstwo Wschodnie, Europa Wschodnia, Ukraina, bezpieczeństwo Ukrainy, Rosja

Key words: European Union’s Eastern Policy, Eastern Partnership, Eastern Europe, Ukraine, Ukraine’s security, Russia

Abstract

The European Union, Ukraine, Russia: Crises and Security

The aim of the present paper is an attempt at viewing the European Union’s and Russia’s policies towards Ukraine from the perspective of crises experienced by the country and the whole area of Eastern Europe, as well as regarding the issue of security. Russia – Ukraine war drives EU decision-makers into focusing merely on stabilization of the eastern neighbourhood. On the other hand, Russia destabilises the internal situation in Ukraine and eastern neighbourhood of the EU by supporting Donetsk and Luhansk separatisms. Eastern Europe is a neighbourhood mutually shared by the EU and Russia. As a consequence, the area is vitally important for Russia and, to a lesser degree, significant for the EU. The analysis will encompass the consideration of the following research questions: Will the Ukrainian crisis result in a change of geopolitical situation in Eastern Europe? Will Ukraine become an unstable area, an area experiencing a next “suspended conflict”? Has Russia’s policy towards Ukraine reached its objectives? Is the current EU policy a token of EU decision-makers’ lack of vision as regards the prospective EU-Eastern Partnership countries’ (especially Ukraine) relations?